

Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer (1873-1946)

The Life of Tuğrakeş İsmail Hakkı Altunbezer (1873-1946)

TALİP MERT*

İSMAİL HAKKI ALTUNBEZER, Osmanlı hat tarihinin en büyük üstatlarından. Celî sülüs yazıları ve çok başarılı istifleri, onun sanat yönünü, sanattaki dehasının çapını bihakkın aksettirmektedir. O sadece Türkiye'nin ve İslam âleminin değil, bütün Dünya'nın gıpta ile bakması gereken gerçek bir değerdir. Hat sanatında verdiği eserler bir kuyumcunun veya bir elmas tıraşçısının itina ve dikkati ile vücut bulmuş gibi eksiksiz ve kusursuzdur. Harflerin ve kelimelerin terkip ve inşasında hiçbir zorlama yoktur. Hepsini yerli yerinde ve olması gereken en makul ve münasip ölçüdedirler. Tıpkı bir kimya terkipinde miligramla ifade edilen ölçülerle ortaya çıkan yeni bir terkipte olduğu gibi hassastırlar.

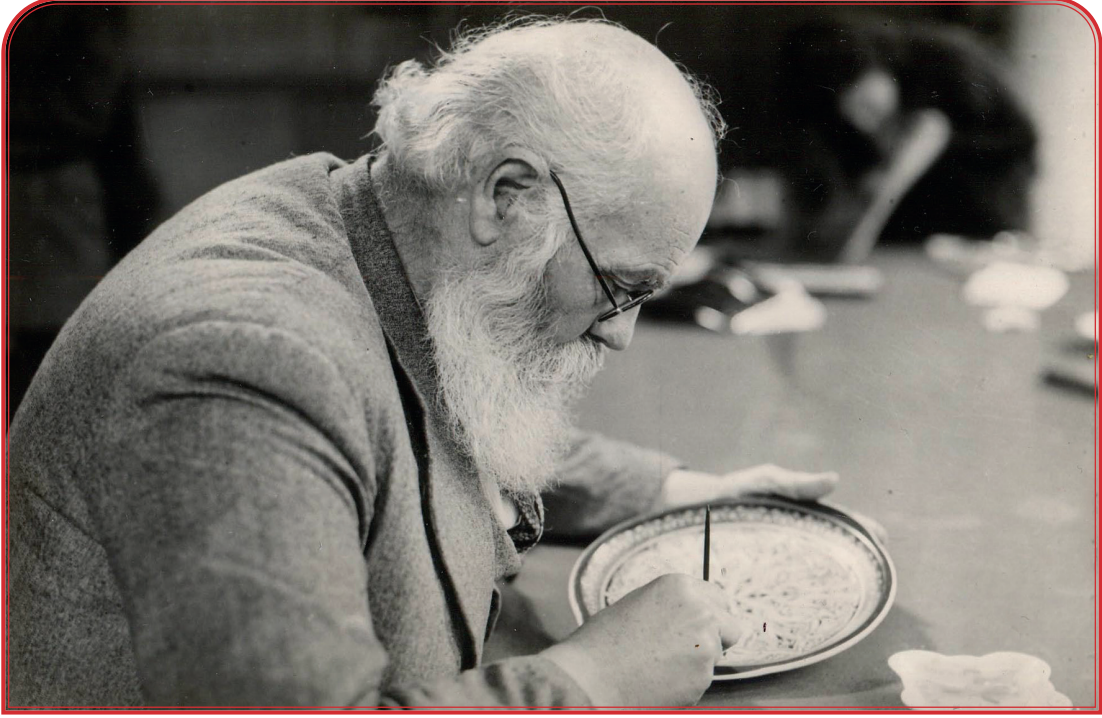
Yuvarlak ve müsennâ istiflere meraklı olduğu görülen Üstad'ın bu eserleri özelde hat sanatının, genelde ise milli kültürün en çarpıcı, en gözde ve en güzide parçalarındandır. Diğer birçok üstadın hakkını ketm etmek, gizlemek için değil ama hocası Sami Efendi ile İsmail Hakkı Bey'in muhteşem istifleri olmasa veya hat sanatından çıkarılacak olsa hat sanatının bir organı kısmen felç olurdu. Bu toprağın, bu milletin ebedi gururu "hüsn-i hat sarayı" bu haliyle de camı çerçevesi indirilmiş, boyası sıvası eskimiş bir bina manzarası arz ederdi. Çünkü hat sanatı duvarlarda, meydanlarda, büyük çapta ve hacimde nakşedilmediği sürece hem tesiri daha az hem de çok mütevazı kalmaktadır. Hat sanatı tabiatı itibariyle tevazuu ön plana alan bir sanattır ama bu tevazu onu havadan, güneşten mahrum edecek bir şekil ve tarzda kapalı mekânlara da mahkûm etmemelidir. Bir şekilde sahaya çıkıp "ben de varım, benim olmadığım yerde sanat da olamaz!" diyerek orta yerde ama muteber, muhterem ve saygın bir makamda yerini almalı, o makamda gözlere ve gönüllere ışık saçmalıdır. Sonuçta bu da Allah'ın kullarına ihsan ve ikram ettiği bir nimettir ve bu vasıyla da "tahdis-i nimet" kabilinden hüsn-i hatla gözler tenvir, gönüller teshir edilmelidir. Bunun günümüzdeki vasıtası da teşhirdir. Bu teşhir

* Öğr. Gör. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, İstanbul/Türkiye, talip.abdulbari@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2044-1527>.

kısa vadeli ve dar çerçevede sergi, uzun vadeli ve ebediyete aday olarak da yayım faaliyetleridir.

Hakkı Bey'in Hat Talimi ve Hocaları

Baba tarafından ailesi hattat olan İsmail Hakkı, önce babası Hattat İlmî Efendi'den sülüs nesih, daha sonra memur olarak girdiği Divan-ı Hümayun Kalemî'nde

Resim: 1

İsmail Hakkı Altunbezer

ise Muhtar, İsmeti (Ahmed Münir) ve Sami efendilerden tuğra, sülüs, dîvanî ve celî divanî yazılarını öğrendi. Hakkı Bey'in Süheyl Ünver'e anlattığına göre bu zevattan bilhassa Muhtar Efendi tuğra konusunda ona en çok yardımcı olan kişidir. Tuğranın temel kaidelerini Muhtar Efendi'den öğrenmiş devamını ise yine Muhtar Efendi'nin vasıtasıyla tanıştığı Sami Efendi'den talim ederek onun en kıymetli çıraklarından biri olmayı başarmıştır. İsmail Hakkı Bey'in dîvanî ve celî dîvanî yazılarda da hocası yine Sami Efendi'dir. Asıl ismi İsmail Hakkı olan ve Bâbîâlî geleneklerine göre "Sami" mahlası taşıyan Sami Efendi ile Hakkı Bey arasındaki samimiyet çok ileri derecelere varmıştır. Bu samimiyetten dolayı da Hakkı Bey Sami Efendi'nin evine istediği zaman gidermiş. Diğer talebeler ise belli günlerde gidebilirlermiş. Hakkı Bey, resmî tahsil olarak Sanayi-i Nefise Mektebi'ne de devam ederek buranın resim bölümünden mezun olmuştur. Dört sene de hakk bölümüne devam ettiyse de bu bölümü bitirmeden ayrılmıştır.

Resim: 2

İsmail Hakkı Bey, Ressam Hikmet Hamdi Bey ve Ressam Ali Rıza (Hoca Ali Rıza) Bey'in 1923'te Dr. Süheyl Ünver'e verdikleri "kara kalem ressamlığı" icazeti. Hat: İsmail Hakkı Altunbezer

Hattat İsmail Hakkı Bey, 1873 tarihinde İstanbul'da Kuruçeşme'de doğmuştur.¹ Babası İlmî Efendi, "Artık vakti geldi." diyerek İsmail Hakkı Bey'i 17 yaşında evlendirdi.² Hakkı Bey'in eşinin adı Sermelek'tir. Bu izdivaçtan Muazzez, Meziyet ve Mualla adlarında üç kızları oldu. Saray terbiyesi aldığı için "Saraylı Hanım" olarak tanınan Sermelek Hanım titiz, anlayışlı ve hoşgörülü bir hanımdı.³

Aynı zamanda çok iyi bir ressam da olan İsmail Hakkı Altunbezer'in Osmanlı Arşivi Sicill-i Ahval Defterlerindeki tercüme-i hali özetle şöyledir: Hattat Mehmed

¹ M. Uğur Derman, "Altunbezer, İsmail Hakkı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. II, 1989, s. 543.

² İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, (İstanbul: Maarif Basımevi, 1955), s. 97-101.

³ Naciye Turgut "Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey'in Aile Koleksiyonundaki Resim Çalışmalarından Örnekler", *V. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu: 01-05 Kasım 2007 Bildiriler*, C. II, ed. Coşkun Yılmaz, (Üsküdar Belediyesi: İstanbul, 2008), s. 69- 88.

İlmî Efendi'nin oğlu olan İsmail Hakkı Bey, 08 Şubat 1873'te Dersaadet'te doğmuştur.⁴ Annesi ise Mahrukât Nazırı Gürcü Hurşid Bey'in kızı Saide Hanım'dır.⁵ Hakkı Bey, Aksaray Pertevniyal Valide Sultan İbtidâî Mektebi'nde ve Fatih [Otlukçular] Rüşdiyesi'nde okuyup şahadetnâme almıştır. 08 Kasım 1890'da mülâzemeten Divan-ı Hümayun Kalemî'ne girdi. Şubat 1891'de 30 kuruş olan maaşı, Ağustos'ta 60 kuruş, Haziran 1892'de ise 130 kuruş olmuştur. İsmail Hakkı Bey'in bu Kalem'de görev aldığı dönem boyunca maaşı seneden seneye artmış ve Eylül 1909'da yapılan bir düzenleme ile 1000 kuruş maaşla Divan Dairesi Mühimme Kalemî'nin birinci sınıf memurluğuna terfi etmiştir.⁶ İsmail Hakkı Bey'in tercüme-i hal (özgeçmiş) kâğıdında yazılı bilgilerin, maaşı ve aldığı zamlarla ilgili diğer kayıtların doğru olduğu, ehliyetli ve iş bilir memurlardan bulunduğu bağlı olduğu Divan-ı Hümayun Beylikçiliği tarafından tasdik edilmiştir. İsmail Hakkı Bey, Divan-ı Hümayun Kalemî'nde önce ikinci, sonra birinci tuğrakeş oldu. Divan'da yalnız tuğra ile meşgul olurdu.

Hattat İsmail Hakkı Bey'in Mart 1896 tarihinde almış olduğu sâlise rütbesi (binbaşıya eşit sivil rütbe) bugünlerde⁷ rütbe-i saniye (yarbay) olmuş ve Ekim 1899 tarihinde de mevcut rütbesi rütbe-i sâniye sınıf-ı mütemayizine (albaylığa) yükseltilmiştir.⁸ Temeli 1900'de atılan ve inşaatı 1908'de biten Şam-Medine arasında uzanan 1.307 kilometrelik Hicaz Demiryolunun 30 Ağustos 1908'de yapılacak açılış merasimi için Medine'ye gidecek 14 kişi arasında "Divan-ı Hümayun mühimme nüvisanından Hattat Hakkı Efendi" de bulunmuştur.⁹

İsmail Hakkı Bey 1900'de Üsküdar İdadisi'ne yazı, Topkapı Rüşdiyesi'ne de resim muallimi oldu. Daha sonra bu görev Galatasaray Sultanisi'ne nakledildi. Hakkı Bey, yedi sene de burada hat dersi verdi. Daha sonra buradan istifa etti. 1914'te İstanbul Darülmualimîni yazı muallimliğine tâyin olunarak bu hizmetine on sene de burada devam etti. İstanbul ve Üsküdar Kız Sanat ve Nümune ibtidaîleri, İstanbul ve tekrar Galatasaray sultanileri yazı ve resim hocası oldu. 1915'te kurulan Medresetü'l-Hattatın'de¹⁰ tuğra ve celî muallimliğine tayin olunarak medresenin ilgasına kadar buradaki görevine devam etti. Bu görevi sırasında Reisü'l-hattatîn Kâmil Efendi ile beraber kendisine bir de liyakat madalyası verildi. Bu hususta Ekim 1916 tarihiyle Mabeyn'den Ali Fuad [Türkgeldi] imzasıyla çıkan iradede şu ifadeler yer verilmiştir:

Medresetü'l-Hattatın muallimlerinden Hacı Kâmil Efendi'ye altın ve Hattat Hakkı Bey'e gümüş liyakat madalyası ihsan buyrulmuş olduğundan Babîâlî'ce gerekli

⁴ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Sicill-i Ahvâl İdâresi Defterleri (DH.SAİD.d.), no. 46, hüküm (sayfa), 115, (29 Zilhicce 1289 / 27 Şubat 1873).

⁵ Turgut, "Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey ...", s. 70.

⁶ BOA, DH.SAİD.d., 46/115, (29 Zilhicce 1289 / 27 Şubat 1873).

⁷ BOA, İrade Taltifat (İ.TAL.), 92/50, (30 Ramazan 1313 / 15 Mart 1896).

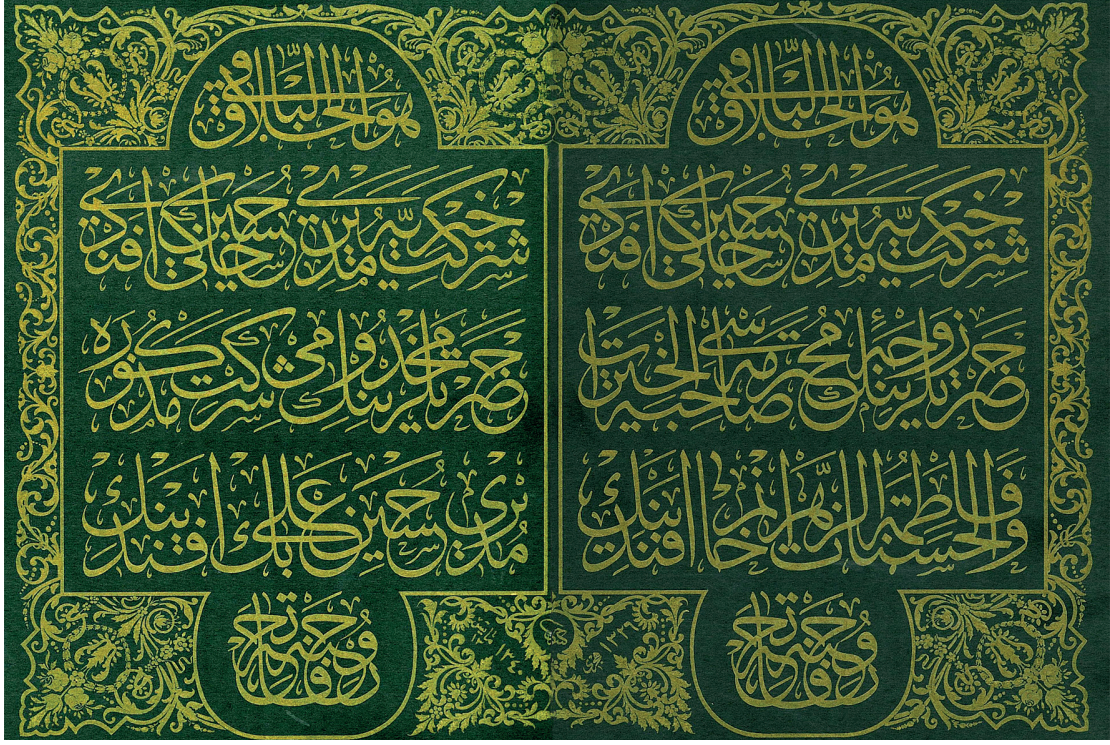
⁸ BOA, İ.TAL., 191/2, (17 Cemaziyelahir 1317 / 23 Ekim 1899).

⁹ BOA, İrade Dâhiliye (İ.DH.), 1468/22, (15 Receb 1326 / 13 Ağustos 1908).

¹⁰ Bu müessese hakkında bilgi için bkz. M. Uğur Derman, "Medresetü'l-Hattâtîn", *DİA*, C. 28, 2003, s. 341-342.

muamelenin ifası ... İrade-i seniyye ... İktizasından bulunmakla emir ve ferman yüce makamınızdır.

Bu irade 24 Eylül'de Sadrazam Said Halim Paşa'nın imzasıyla Evkaf Nezareti'ne gönderilmiş ve Kâmil Efendi ile Hakkı Bey de madalyalarını almışlardır.¹¹ 1917'de

Resim: 3

İsmail Hakkı Bey'in Şirket-i Hayriye Müdürü Hüseyin Haki Efendi'nin zevcesi ve oğlu için yazdığı mezar kitabeleri.

Matbaa-i Âmire'de bastırılan yeni pasaportların Türkçe kalıp yazıları Hattat Hakkı Bey'e yazdırılmıştır. Bu konuyla ilgili belgede “... Tuğrakeş Hakkı Bey'e bu husustaki hizmetine mukabil verilmesi lazım gelen 10 adet Osmanlı lirasının Hakkı Bey'e verilmesi için lütufta bulunulması temenni olunur ...” denilmiş ve bu ücret Dâhiliye Nezareti'nin Nisan 1917 tarihli bir tezkiresiyle de Hakkı Bey'e ödenmiştir.¹²

1916'da Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan'ın himayesinde İstanbul'da “Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi” adıyla kurulan ve amacı kadınlara iş bulma ve onların istihdamlarını üstlenmiş olan bu cemiyet I. Dünya Savaşı'nın (1914-1918) o zor

¹¹ BOA, İrade Dosya Usulü Tasnif (İ.DUİT.), 62/41, (9 Zilhicce 1334 / 07 Ekim 1916); BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.), 245/48, (07 Zilhicce 1334 / 05 Ekim 1916); *Takvim-i Vekâyi*, sayı 2672.

¹² BOA, Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi (DH.EUM.MH.), 151/53, (15 Cemaziye-lahir 1335 / 08 Nisan 1917).

Resim: 4

İsmail Hakkı Bey'in *Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi* adlı celî sülüs hattı.

günlerinde kadınlar için çok ciddi bir hizmet kapısı olmuştur.¹³ Cemiyetin genel müdürü olup Hattat İsmail Hakkı Bey ile aynı ismi taşıyan zat hakkında net bir bilgi yoktur. Sadece bir isim benzerliği vardır. Bu cemiyetin devâsa ebatta celî sülüsle ismini yazan kişi ise Hattat İsmail Hakkı Bey'dir. “Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi”nin 2,40x0,47 m ebadındaki bu celî sülüs levhasında Hakkı imzası ve 1337 (1919) tarihi vardır. Bu cemiyetle ilgili arşiv belgelerinde aynı ibarenin daha önce Arif [Hikmet] imzalı bir başka sülüs istifi daha var ise de bu istif İsmail Hakkı Bey'in istifinin yanında oldukça zayıf kalmaktadır.

Hattat İsmail Hakkı Bey'in Cumhuriyet Devri'ndeki Hizmetleri

Cumhuriyet'in ilanı ile Hakkı Bey'in Divan-ı Hümayun'daki memuriyeti -umumla beraber- nihayet bulunca açıktaki kaldı. Kendi ifadesine göre bir hizmet rica edince “Sizin vazifenizin mukabili bizde yoktur. Tekaüdünüzü isteyiniz.” denildiğinden tekaüd edildi ise de daha sonraki tarihlerde Hakkı Bey'in birçok işte özel olarak istihdam edildiği de bir gerçektir. Bunun sebebi ise yine Hakkı Bey'in Süheyl Ünver'e anlattığı üzere “Bu tür belgelerin yazılış üslubu hakkında Hakkı Bey'in bildiklerinden istifade edebilmek içindir. Bu konuda İsmail Hakkı Bey şunları söylemektedir:

Beni Hâriciye antlaşmalarını yazma bölümüne ısrarla istediler. Benim vazifemin mukabili sizde yoktur diyerek kabul etmedim. Çünkü ilk müracaatımda verilen cevap şekli beni kırmıştı. Lakin gerek Darphane'den ve gerek Hâriciye'den istenilen her şeyi yazdım.¹⁴

İsmail Hakkı Bey'in büyüleyici kalemi 1929'a kadar Cumhuriyet Devri'nde de eserler vermiş ve birçok resmî belgenin yazılarını yazmıştır. Cumhurbaşkanlığı mührü ile kâğıt paralar üzerindeki yazılar İsmail Hakkı Bey'e aittir. 1929'dan sonra ise güzel sanatlar eğitimi veren kurumlarda hocalık yapmıştır.

¹³ BOA, İ.DUİT, 116/29, (27 Şevval 1336 / 05 Ağustos 1918).

¹⁴ A. Süheyl Ünver, “İsmail Hakkı Altunbezer (Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey), 1869-1946”, *İslam-Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, C. II, S. 67, 1947, s. 9-16.

Hakkı Bey'in Hâriciye'deki Hizmetleri

Hakkı Bey'in Cumhuriyet Dönemi arşiv belgelerine yansıyan ilk faaliyeti 04 Ocak 1924 tarihlidir. Buna göre, İsmail Hakkı Bey'e Moskova Sefiri Muhtar Bey'in itimadnâmesi de yazdırılmış ve Ankara'da seyyar bir polis memuru eliyle vekâlete takdim edilmiştir.¹⁵

İsmail Hakkı Bey'in devlete yaptığı bir başka iş 18 Ocak 1924'te yazdığı Lozan Antlaşması'ndan sonra imzalanan antlaşmaların tasdiknâmeleri olmuştur. Belge İstanbul Murahhaslığı'ndan Hâriciye Vekâletine gönderilmiştir. Burada İsmail Hakkı Bey'in Lozan Antlaşması'ndan sonra İstanbul'da akd olunan antlaşmalardan üçüne ait tasdiknâme formüllerini yazdığı ve bunun ücretini talep ettiği belirtilmektedir. Belgede Hakkı Bey'in adresi Medresetü'l-Hattatîn olarak gösterilmiştir.¹⁶

Konunun devamı olan ve İstanbul Murahhaslığı'ndan Hâriciye Vekâletine gönderilen yazıda, Cumhurbaşkanı Gazi Paşa'nın mührü, muahedelerin tasdik nüshalarını ve Muhtar Bey'in itimadnâmesini yazan Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey'in, hükümet reislerine mühür yazan kişilere verilmesi adet olan bahşişe istinaden bu defa daha fazla para ümit ettiği ifadesi vardır. Murahhaslık, Hâriciyeden İsmail Hakkı Bey'in emeklerinin karşılığı ne ise gönderilmesini talep etmektedir.¹⁷

Hattata ödenecek ücret konusunda Başvekil ve Hâriciye Nazırı İsmet Paşa'nın [İnönü], TBMM'nin İstanbul Hâriciye Temsilcisi Adnan [Adivar] Bey'e 05 Şubat 1924 tarihli bir yazıyla "*Hattat Efendi'ye ne miktar para verileceği*" sualine karşılık Adnan Bey Hâriciye Nezâreti'ne; "Hattat İsmail Hakkı Efendi memleketimizde kalmış yegâne bir sanatkârimız olup şu sırada pek fazla zaruret çekmekte bulunduğundan 100 lirası mühür yazısına diğer 25 lirası da sâir perakende işlere ait olmak üzere 125 lira gönderilmesini münasip buluyorum efendim."¹⁸ Cevabını vermiştir.

1924'te Lozan Antlaşması'nın tam metnini yayımlama kararı alan devlet çıkacak bu kitabın tashih işlerinde görevlendirdiği bir İsmail Hakkı Bey'den söz edilmekte ise de bu zatın Hattat İsmail Hakkı Bey olma ihtimali net olarak anlaşılamamaktadır.¹⁹

Aralık 1924'te yapılan bazı yazışmalardan İsmail Hakkı Bey'in yukarıda zikredilen işler için ücretini hâlâ alamadığı anlaşılmaktadır. Hâriciye Vekili adına Müsteşar Tevfik'in İstanbul Murahhaslığı'na gönderdiği Aralık 1924 tarihli evrakta, Hattat İsmail Hakkı Bey'in talebinin karşılanması için resmi işlemlerin başlatılması istenmiştir. Bunun için de yapılan işlerin ücretlerinin bilinmesi gerektiği muhasebe tarafından bildirilmiştir. En sonunda da bu hususta İstanbul Murahhaslığı'nda bulunması gereken bilginin acilen gönderilmesi talep edilmiştir.²⁰

¹⁵ BOA, HR.İM, 237/47, (04 Ocak 1924).

¹⁶ BOA, Hâriciye Nezâreti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM.), 126/90, (18 Aralık 1924).

¹⁷ BOA, HR.İM, 238/77, (02 Şubat 1924).

¹⁸ BOA, HR.İM, 238/93, (05 Şubat 1924).

¹⁹ BOA, HR.İM, 239/33, (08 Mart 1924).

²⁰ BOA, HR.İM, 128/1, (01 Ocak 1925).

Resim: 5

İsmail Hakkı Bey'in, Fetih suresinin "İnnâ fetahnâ leke fethan mübînâ"
Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik mealindeki ilk ayet-i kerimesini celi sülûs şeklinde yazdığı hattı.

Aradan bir aydan fazla geçtikten sonra "Medresetü'l-Hattatîn Muallimi Hakkı" şeklinde imzalı bir dilekçeyle karşılaşırız. Burada İsmail Hakkı Bey, İstanbul Murahhaslığı tarafından kendisinden istenen Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanlığına ait mührü ile Lozan Antlaşması'nın ve Lehistan ile akdedilen dostluk antlaşması tasdiknâmelerinin hat ücretleri olarak 125 lira aldığını belirtmektedir. Ancak bu parayı almış olmasına rağmen sonra yazmış olduğu Almanya ve Macaristan dostluk antlaşmalarının tasdiknâmeleriyle diğer bir tasdiknâmenin yazı ücretlerini henüz alamadığını ifade ederek bu ücreti talep etmiştir.²¹

²¹ BOA, HR.İM, 126/90, (23 Şubat 1925).

Resim: 6

İsmail Hakkı Bey'in Yusuf suresinin "Ve fevka külli zî-ilmin alîm" Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır mealindeki 76. ayet-i kerimesini celi sülüs şeklinde yazdığı hattı.

Bu durum üzerine İstanbul Murahhaslığı'ndan Hâriciye Nezareti'ne İsmail Hakkı Bey'in dilekçesiyle aynı anlama gelebilecek bir yazı gönderilmiştir. Buna göre; Adnan Beyefendi'nin murahhaslığı zamanında Hattat İsmail Hakkı Efendi'ye yazdırılan üç muahedeye mahsus tasdiknâme formüllerinin yazdırılması hakkında bir tezkire kaleme alındığına dair bir kayda rastlanmadığı gibi bunların nasıl teslim alındığı ve ücretlerinin ne kadar olduğu İstanbul Murahhaslığı'na da bilinmediğinden durum İsmail Hakkı Bey'e sorulmuştur. İsmail Hakkı Bey de Cumhurbaşkanlığı mührü ile Lozan'da yapılan antlaşmanın tasdiknâmesi ve Lehistan ile akdedilen dostluk antlaşmasının tasdiknâmesinin yazı ücreti olarak 125 lira aldığını ancak Almanya ve Macaristan dostluk antlaşmaları tasdiknâmeleriyle diğer bir tasdiknâmenin yazım ücretini henüz almadığını yazılı olarak bildirmiştir.

Murahhaslık, Hâriciye Nezâreti'nin münasip göreceği bir meblağın İsmail Hakkı Efendi'ye teslimi maksadıyla Murahhaslığa gönderilmesini istemiştir.²²

Buna cevap mahiyetinde Ankara'dan 17 Mart 1924 tarihinde bir yazı gelmiştir. Hâriciye Vekili adına Müsteşar Tefvik Bey'in yazmış olduğu cevapta, Almanya ve Macaristan dostluk antlaşmaları tasdiknâmeleriyle diğer bir tasdiknâmenin hattat ücretlerinin ödenebilmesi için bu hizmetin gerçekten onun tarafından yapılmış olduğunun yazılı olarak tasdikine ihtiyaç vardır. Ve ücretinin kesin olarak tespit ve bildirilmesine bağlı bulunduğu ve durumun muhasebe tarafından da bu şekilde açıklandığı bilgisi yer almaktadır.²³

Ardından İstanbul Murahhaslığı'nın Hâriciye'den gelen yazıya düştüğü notta Hattat İsmail Hakkı Efendi ile görüşülmüş olduğu ve kendisinin üç tasdikname ücreti için 40 lirayı kâfi gördüğü bilgisi bulunmaktadır. Paranın kendisine verilmesi için Nezaret'ten emir beklenmektedir.²⁴ Bu yazıya 09 Mayıs'ta verilen bir cevapta paranın hâlâ ödenmediği görülüyor.²⁵

Aradan beş ay geçmiş bu arada Hakkı Bey'e daha başka şeyler de yazdırılmış ama ücreti yine ödenmemiştir. İstanbul Murahhaslığı'ndan Hâriciye'ye yazılan Temmuz 1925 tarihli bir yazıya göre, Hattat İsmail Hakkı Efendi'nin yazmış olduğu üç adet tasdiknâmenin yazım ücreti olarak talep ettiği ve 40 lira henüz ödenmediği için hem bu paranın hem de Türkiye Cumhuriyeti ile İspanya, Felemenk, Çekoslovak, İsveç ve Danimarka hükümetleriyle akdolunan dostluk antlaşmalarının aynı şekilde hat ücretleri de ödenmemiştir. Bunların da her biri 10'ar liradan 50 lira, toplam olarak 90 liranın bir an önce gönderilmesi için emir beklediği ifadeleri bulunmaktadır.²⁶ Buna karşılık Hâriciye Vekili Müsteşarı Ahmet Hikmet'in Kasım 1925 tarihli cevabına göre; Hattat İsmail Hakkı Bey'in yazmış olduğu üç adet tasdiknâmenin yazı ücreti olarak talep eylediği 40 lira nakit havalesiyle İstanbul Defterdarlığı'ndan verilmek üzere 08 Haziran 1925 tarihinde genel vezneye yatırılmıştır. Bunun kendisine haber verilmesi istenirken, Türkiye Cumhuriyeti ile İspanya, Felemenk, Çekoslovakya, İsveç, Danimarka hükümetleri arasında yapılan dostluk antlaşmalarının ücreti ile ilgili de evrakın da tarih ve numaralarının araştırılarak bir yazıyla vekâlete bildirilmesi istenmiştir.²⁷ Hakkı Bey yazdığı üç tasdiknâmenin ücretini ancak 28 Aralık 1925 tarihinde alabilmiş, diğer alacaklarını ne zaman aldığı ise belge olmadığından meçhul kalmıştır.²⁸ İsmail Hakkı Altunbezer'in yeni harflerin kabulünden sonra da Darphane aracılığıyla yaptığı bazı faaliyetleri olmuştur. Bunlardan Ocak 1929 tarihli bir belgeye göre Hakkı Bey'e 50 adet tırtıllı Cumhurbaşkanlığı mührü yaptırılmıştır.²⁹

²² BOA, HR.İM, 128/1, (01 Ocak 1925).

²³ BOA, HR.İM, 128/1, (01 Ocak 1925).

²⁴ BOA, HR.İM, 137/11, (26 Mart 1925).

²⁵ BOA, HR.İM, 137/11, varak 2. (26 Mart 1925).

²⁶ BOA, HR.İM, 162/26, (10 Ekim 1925).

²⁷ BOA, HR.İM, 167/103, varak 1. (30 Kasım 1925).

²⁸ BOA, HR.İM, 167/103, (30 Kasım 1925).

²⁹ BOA, HR.İM, 229/54, (12 Ocak 1929).

1923'te Cumhuriyet ilan edildiği zaman İsmail Hakkı Bey Medresetü'l-Hattatın'de hocadır. Bu sanat kurumunun ismindeki medrese sözünden hareketle ve 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereğince diğer medreselerle birlikte burası da kapatıldı. Ama burada ders veren hocalar ücretsiz de olsa derslerini terk etmediler. Zamanla burasının medrese olmadığı, bir sanat mektebi olduğu devrin Maarif Vekili Hamdullah Subhi Tanrıöver'in gayretleriyle dile getirilmiş ve sonunda bu kurumun "Hattat Mektebi" olarak devamına karar verilmiştir. Latin harflerinin kabulü üzerine Hattat Mektebi de kapatıldı. Bu sefer de devreye Müzeler Müdürü Halil Edhem Eldem girdi ve "Dişinizi sıkın biraz gayret edin Ben Ankara'da bu işle uğraşacağım." dedi ve mektebi kurtardı. Mektep bu sefer müzelere bağlı olarak Şark Tezyini Sanatlar Mektebi adıyla yeniden açıldı. Şark Tezyini Sanatlar Mektebi açılınca Hakkı Bey burada önce tezhib muallimi, daha sonra da müdür muavini oldu. Bu mektebin de lağvıyla yerine Güzel Sanatlar Akademisi'nde Türk Tezyini Sanatlar şubesi kuruldu. İsmail Hakkı Altunbezer bu sefer de buranın tezhib muallimliğine tâyin kılındı. 1945'te hastalığı ağırlaşınca kadar buradaki tezhib derslerini vermeye devam etti.

Hakkı Bey'in Meşhur Celîleri

İsmail Hakkı Altunbezer zamanın en değerli hattatlarından, en kıymetli müzehhib ve ressamlarından. Üsküdar Selimiye, Edirnekapı Mihrimah Sultan, Zeynep Sultan, Abdi Çelebi, Şemsi Paşa camilerinde kubbe yazıları ile Laleli,

Resim: 7

İsmail Hakkı Bey'in tuğra şeklinde yazdığı "شفاعتي لأهل الكبائر من أمتي" *Şefaatiim ümmetimden büyük günah işleyenleredir*" manasındaki Hadis-i şerif.

Eskişehir Merkez Camii, Bebek, Karacaahmed Şehitlik Camii, Beyoğlu Kamer Hatun ve Ağa camileri, Bakırköy Kartaltepe, Bostancı camileri, Afyonkarahisar Gedik Ahmed Paşa Camii celî yazıları onundur ve son derece sanatkârane yazılmış celilerdir.

Bunlardan başka şimdi otel olan Sultanahmed Cezaevi'nde bulunan iki muhteşem celisi vardır. Bunlardan birisi şu anda kayıp olan “Hayyatın-i Hassa Cami-i Şerifi” ibareli aşağı yukarı kare şeklinde tahminen 60x60 cm ebadında celî sülüs bir istif şaheseri idi. Diğeri ise hâlen yerinde olan “Dersâadet Cinayet Tevkifhanesi” ibareli celî yazısıdır. Bunlardan başka II. Abdülhamid Han'ın sanduka yazısı, Dâr-ru'l-Muallimât-ı Âliye kitabesi, Hüseyin Hâki Efendi ile eşinin ve Merkez Efendi kabristanında Hüseyin Âgah Bey'in şâhideleri (süslü mezar taşları), Erenköy İstasyonu yakınlarında iki kardeş adına yaptırılmış bir çeşmenin yuvarlak celi sülüs kitabesi ile muhtelif şahıslardaki nefis levhaları onun bu yazıdaki dirayetine âdil birer şâhitlerdir.

Ayrıca Osmanlı devrinde yapılan son Kâbe örtüsünün kuşak yazısı, Âbide-i Hürriyet'in ve aynı yerdeki Mahmud Şevket Paşa'nın mezar taşı yazıları onun önemli eserleri arasındadır. Velud bir sanat hayatı olan Tuğrakeş Hakkı Bey'in çeşitli koleksiyon ve müzelerdeki eserlerinden başka Divan-ı Hümayun'dan çıkan ferman, berat ve menşurlarda da yazıları bulunmaktadır. Üstad 60 yaşlarında başladığı tezhipte “nev'i şahsına münhasır” denecek bir üslupla tezhib yapmıştır. Kendisinden sonra pek tutulmayan bu üslup aslında onun ibda' gücünü, sanattaki

Resim: 8

İsmail Hakkı Bey'in vatanın içinde bulunduğu sıkıntılı günlerde yazdığı
“Bu da Geçer Ya Hu” (H.1336/1918) levhası

Resim: 9

İsmail Hakkı Bey'in İstanbul'un işgalden kurtulmasından sonra kaleme aldığı
“Gel Keyfim Gel” (H.1341/1923) adlı celi sülüs levhası.

çok yüksek kabiliyet ve meziyetini ortaya koyması bakımından değerlidir. İsmail Hakkı Bey'in bir başka meşgalesi de meşhur bir gül yetiştiricisi olmasıdır.³⁰

Hakkı Bey'den Birkaç Hatıra

Vaktiyle Hamid Bey'e derse gittiğim bir gün Beşiktaşlı Nuri Bey'in talebesinden Hattat Recep Berk (1911-1978) geldi. Çeşitli konulardan bahsedilirken bir ara söz Hakkı Bey'e gelmişti. Recep Berk'in anlattığına göre bir cuma günü İsmail Hakkı Bey Nuruosmaniye Cami-i Şerifine gelmiş. Bursalı Müzehhib ve Hattat Ali b. Murad'ın kuşak yazısından bahsederken: “Lafza-i Celallerin hep satır üstünde olduğuna dikkat çekip bunları çok doğru bulduğunu ve takdir ettiğini ifade etmiş. Ve bunun hat sanatında mühim bir kaide olduğunu söylemişti.” dedi. Yazıya yeni başladığım o zamanlar bu sözle hat sanatının ana kaidelerinden birisini böylece ben de öğrenmiş oldum.

Merhum Ziya Aydın'ın (1924-2000) anlattığına göre İşadamı Musa Topbaş Hakkı Bey'e yedi tane levha yazdırmış ve zamanın râyicine göre de oldukça yüksek bir ücret ödemiş. Hakkı Bey, Topbaş'ın bu cömertliğini büyük bir mahcubiyet ve teşekkürle karşılamış.

Prof. Dr. Kerim Silivrili bazı sanat faaliyetleri için zaman zaman Hattat İsmail Hakkı Altunbezer'in evine gittiğini ve her defasında da kendisine ve yanındakilere yemek ikram edildiğini söylerdi. Bu yemeklerde de muhakkak kuzu kapama bulunduğunu söyler ve merhum Hakkı Bey'in çok “mükrim” bir kimse olduğunu dile getirirdi.

Üstad İsmail Hakkı, 19 Temmuz 1946'da bir müddetten beri müptela olduğu kanser hastalığından vefat etti. Karacaahmed Tunusbağı'nda babası İlmî Efendi'nin

³⁰ Derman, “Altunbezer, İsmail Hakkı”, s. 543-544.

yanına defnolundu. Mezar taşını talikle vasiyeti üzerine yakın dostu Hattat Necmeddin Okyay yazdı. Metin Arapça olarak kaleme alınmıştır.

Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver yakından tanıdığı İsmail Hakkı Altunbezer'in ruh dünyasını şöyle anlatıyor:

Rahmetli pek kibar, âlicenap, fakirleri düşünür, hoş konuşur daima ibret alınacak sözler söyler, kimseye hiddet ve şiddet göstermezdi ... Bize birçok hatıralar bıraktı. Bildiklerini söyledi ve tamamen öğretti. Kıymetli öğrenciler yetiştirdi. Lakin inceliğini, vakarını, efendiliğini doğuşundan beri kaybetmediği vücut ve ruh asaletini aldı beraber götürdü. Sanattan anlamayan birkaç kişi canını sıkmadı değil. Lakin o bunlar üzerinde durmaz, onları tam yerinde tavsif eder bir söz söyler geçerdi. Bu büyük adam asla kindar olmadı. Faziletin timsali olarak yaşadı. Rahmetli son asırda yaşayanlar içinde bahtiyar bir ömür sürdü. 60 senelik eşinin ve evlat sevgisinin timsali kızlarının ihtimamıyla temiz bir döşekte pek bakımlı ve ancak son günlerinde ıstırap çekerek lakin vaktiyle anasından ve babasından aldığı hayır duaların bereketiyle iyi bir sonla aramızdan ayrıldı. Bahtiyar yaşadı ve bahtiyar öldü. Orta halli bir hayat geçirdi son senelerinde hayat mücadelesiyle fazla yoruldu. Buna rağmen rahat bir ömür sürdü.³¹

³¹ Süheyl Ünver, "İsmail Hakkı Altunbezer (Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey)", Ünver'in bu makalesi daha önce *Arkitekt Mecmuası*'nın sayı 7-8, s. 174-180, İstanbul 1946'da yayımlanmıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Dâhiliye Sicill-i Ahvâl İdâresi Defterleri (DH.SAİD.d.)

Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi (DH.EUM.MH.)

Hâriciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM.)

İrade Dosya Usulü Tasnif (İ.DUİT.)

İrade Dâhiliye (İ.DH.)

İrade Taltifat (İ.TAL.)

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.)

Kitap, Makale ve diğer.

Derman, M. Uğur: "Altunbezer, İsmail Hakkı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 2, 1989, s. 543-544.

Derman, M. Uğur: "Medresetü'l-Hattâtîn", *DİA*, C. 28, 2003, s. 341-342

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal: *Son Hattatlar*, Maarif Basımevi, İstanbul 1955.

Turgut, Naciye: "Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey'in Aile Koleksiyonundaki Resim Çalışmalarından Örnekler", *V. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu: 1-5 Kasım 2007 Bildiriler*, C. II, ed. Coşkun Yılmaz, Üsküdar Belediyesi: İstanbul, 2008, s. 69-88.

Ünver, A. Süheyl: "İsmail Hakkı Altunbezer (Tuğrakeş İsmail Hakkı Bey), 1869-1946", *İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, C. II, S. 67, 1947, s. 9-16.

Takvim-i Vekâyi, sayı 2672.